

қўшимча невербал воситалар нуткий мулоқотни амалга оширишда ўзига хос ўрин эгаллайди. Чунки нутқ жараёни, диалогик вазият ва сўзлашувчиларнинг психологик ҳолати, фикр ифодалашда имо-ишорадан, товуш ўзгаришларидан, тана ҳаракатларидан фойдаланишни такозо этади. Шу жиҳатдан, невербал воситалар нуткий мулоқотнинг ажралмас бир қисми сифатида лисоний бирликлар системасига ёндош бўлган алоҳида системани ташкил этади. Жумладан, профессор Ш.Сафаров ва Г.Тоировалар ҳам “нуткий мулоқотда самарадорликка эришиш учун адресант ва адресат ўртасида тил, яъни, лисоний (вербал) умумийликдан ташқари мулоқотнинг нолисоний (невербал) воситаларидан фойдаланишида ҳам умумийлик бўлиши лозим” [10, 29]лигини таъкидлайдилар. Дарҳақиқат, невербал воситалар вербал восита билан боғлиқ ҳолда текширилгани учун ҳам бевосита тилшуносликнинг ўрганиш объекти саналади.

Тил инсон фикрини ифодалашнинг асосий ва табиий шакли ҳисобланади. Шу маънода, у фикр ифодалашнинг ягона ва етарли воситасидир [18, 3]. Бироқ, бу алоқа жараёни муайян алоқа ҳолатидан ажралиб туришини англатмайди. Мулоқот иштирокчилари учун сўзловчининг овози ва унинг имо-ишоралари, юз ифодалари, сўзлашув жараёнида қўлланиладиган сўз бирикмаси ҳам муҳимдир. Ушбу воситалар билан ифодаланган ҳиссий маълумотлар интеллектуал жиҳатдан қўшимча бўлиб, ҳар қандай алоқа жараёнининг мажбурий элементини ифодалайди, кўпинча бу жараёни аниқлайди. Шунингдек, инсоннинг атроф-муҳит билан ўзаро таъсири муайян ҳиссий бўёққа эга бўлиб, мулоқот жараёнида коммуникантларнинг ҳис-туйғулари табиий равишда намоён бўлади. Нутқ сўзлаш билан бирга келган бу ҳиссий муносабат ахборот алмашишнинг оғзаки бўлмаган жиҳатини – невербал мулоқотни шакллантиради.

АДАБИЁТЛАР

1. Сухарев В. А. Этника и психология делового человека, с. 120-121-бетлар
2. Нурмонов А. Танланган асарлар. III жилдлик. III жилд. – Тошкент: Академнашр, 2012. – Б. 40.
3. Нурмонов А. Танланган асарлар. III жилдлик. I жилд. – Тошкент: Академнашр, 2012. – Б. 213.
4. Саидхонов М. Алоқа-аралашув ва имо-ишоралар. – Тошкент: Фан, 2008. – Б. 4.
5. Искандарова Ш. Ўзбек нутқ одатининг мулоқот шакллари: Филол. фан. номз. ... дисс. – Самарқанд, 1993. – Б. 105.
6. Выготский Л.С., Лурия А.Р. Этюды по истории поведения. – Москва, 1993. – С. 93-95.
7. Реформатский А.А. Введение в языкознание. – Москва: Аспект Пресс, 1996. – С. 367.
8. Нурмонов А. Танланган асарлар. III жилдлик. I жилд. – Тошкент: Академнашр, 2012. – Б. 218.
9. В.Г.Колшанский. Паралингвистика. Москва: Наука, 1974, 7-бет.
10. Сафаров Ш., Тоирова Г. Нутқнинг этносоциопрагматик таҳлили асослари. – Самарқанд, 2007. – Б. 22.
11. Тоирова Г. Ўзбек нуткий мулоқотида системавийлик ва информативлик: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Тошкент, 2017. – Б. 42.
12. Формановская Н.И. Речевой этикет и культура общения. – Москва, 1989. – С. 117.
13. Кахаров Қ. Ўзбек ва немис нуткий этикетларининг қиёсий тадқиқи: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Андижон, 2020. – Б. 50.
14. <https://orator.biz/library/oratorical/osobennosti-verbalnogo-obshcheniya-v-raznykh-stranakh/>
15. Юнусов Қ., Саттибаев И. Танамиз тилга кирганда. – Тошкент: Истиқлол нури, 2016. – Б. 105.
16. Каранг: Кахаров Қ. Ўзбек ва немис нуткий этикетларининг қиёсий тадқиқи: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. – Андижон, 2020. – Б. 130.
17. Николаева Г.М., Успенский Б.А. Языкознание и паралингвистика // Лингвистические исследования по общей и славянской типологии. – Москва, 1966. – С. 71.
18. Колшанский Г.В. Паралингвистика. – Москва: ЛЕНАНД, 2017. – С. 3.

Невербал воситаларнинг маданиятлараро мулоқотдаги мавқеи

Аннотация: Мазкур мақолада невербал воситалар нуткий мулоқотнинг муҳим бир қисми ҳисобланиши, улар нуткий жараёнда турли эҳтиёжлар сабабли юзага чиқиши ва нуткий мулоқотда маълум вазифани бажаришининг маданиятлараро мулоқотдаги ўрганилиш ҳолати очиб берилган.

Калит сўзлар: нуткий мулоқот, саломлашиш, невербал воситалар, ахборот алмашиш, нуткий жараён.

Роль невербальных средств в межкультурной коммуникации

Аннотация: В данной статье невербальные средства рассматриваются как важная часть речевого общения, они возникают в связи с различными потребностями в речевом процессе, раскрывается ситуация обучения в межкультурном общении.

Ключевые слова: речевое общение, приветствие, невербальные средства, обмен информацией, речевой процесс.

The role of non-verbal means in intercultural communication

Annotation: In this article, non-verbal means are considered as an important part of speech communication, they arise in connection with various needs in the speech process, the situation of learning in intercultural communication is revealed.

Keywords: speech communication, greeting, non-verbal means, information exchange, speech process.

ПУБЛИЦИСТИКАЛЫҚ ДИСКУРСТА ЖӘМИЙЕТЛИК-СИЯСИЙ ЛЕКСИКАНЫҢ ОРНЫ

Арепбаева Н.М.

Қарақалтақ мамлекетлик университети

Жәмийетлик, экономикалық хәм сиясий турмыстағы болып атырған түпкиликли өзгерислер, пүткил дүньяда ғалаба хабар куралларының искерлигининң кеңейиўи шараятында тилдиң жәмийетлик-сиясий лексикалық қатламын үйрениў аҳмийетли мәселе болып табылады. Лексикология тил системасының ең өзгериўшең қатламы болып, мәмлекеттиң социаллық турмысының түрли тараўларында қаншелли күшли жаңаланыўлар болса, оның қәлипlesiўиниң ҳәр бир басқышында сөзлик қатлам соншелли дәрежеде өзгерип

барады. Жәмийетлик-сиясий қатлам тилдің лексикалық системасының әхмийетли бөлими болып, ол мәмлекет хәм жәмийеттиң жәмийетлик-сиясий системасы, идеологиясы менен байланыслы болған сөзлердің әдеуір кең бөлегин өз ишине қамтып алады.

Бул жағдай илимпазлардың жәмийетлик-сиясий лексикаға барқулла дыққатын тартып келгенлиги менен белгили. Бүгинги күнге келип, лексиканың бул қатламына итибар және де күшейип, «оның пайдаланыушыларының көлеми кеңейип, жаңа сиясий тил қәлиплесип атыр [1. 5]. Бирақ, соны да айтып өтиүимиз керек, оның қәлиплесіуінің түрли дәуірлерінде жәмийетлик-сиясий лексика хәр қыйлы дәрежедеги объективлик пенен үйренілген. А.П. Чудиновтың пикиринше: «Кенес дәуірінде мәмлекетимизде «сиясий тил» машқалаларына байланыслы баспадан шыққан дерлик хәр бир изертлеу қадағалауда еди» [2. 14]. Бул жағдай өткен кенес хукимети дәуірінде идеологиялық сыпатқа ийе болған цензура қолайсыз ақыбетлерге алып келиуі мүмкин болған хәр қандай мағлыұматты қадағалауды әмелге асырғанлығы менен түсіндириледі. Бундай шараытта өмир сүрип турған сол дәуірдің сиясий тилин қалыс сүүретлеу хәм анализ етиу дерлик имкансыз еди. Жағдай тек қайта қурыу дәуіріне келип өзгерди. Хәр қандай тилдің жәмийетлик-сиясий лексикасының курамы, оның социаллық-тарийхый базасының қәлиплесіуі, усы лексиканың тилдеги раўажланыуы хәм қолланылыуы сол дәуірдің социал-экономикалық, сиясий-мәдений өзгешеликтери, тарийхый ўақыялары менен избе-из байланыслы көрип шығылыуы керек.

XX әсирде жәмийетлик-сиясий лексиканың раўажланыуы бир қатар сыртқы социаллық хәм ишки факторлардың тәсирінде хәр қыйлы формада тез пәт пенен раўажланды. Сыртқы, социаллық факторлар тилди қоршап турған орталықтан келип шығатуғын хәм социаллық раўажланыудың өзине тән қәсийеттери, материаллық хәм руўхый турмыстағы илгерилеулер, тил топарлары курамындағы өзгерислер хәм усы өзгерислер менен байланыслы болған хәр түрли импульслердің жыйындысын өз ишине алыуы керек [3].

Сиясий лексиканың раўажланыу басқышларын анықлау хәм үйрениу бойынша хәр түрли пикирлер бар. Қарақалпақ тилинің жәмийетлик-сиясий лексикасының қатламын үйрениу тарийхы бес тийкаргы басқышқа бөлинеди: 1. 1924-жылдан 1941-жылға шекемги дәуір;

2. 1941-жылдан 1945-жыллар (урыс жыллары);

3. 1946-жылдан 1960- жыллар (урыстан соңғы дәуір);

4. 1960-жылдан 1990-жыллар (ғәрезсизликке шекемги дәуір);

5. 1990-жылдан кейинги дәуір (ғәрезсизлик дәуіри).

Жәмийетлик-сиясий лексиканың қәлиплесіуінің бул дәуірлери қарақалпақ халқының тарийхындағы бир неше басқышларды өз ишине қамтып алады, олардың хәр бири басқа тиллер сыяқлы жәмийеттиң раўажланыуы менен тиккелей байланыслы болған қарақалпақ тилинің қәлиплесіуі ушын үлкен әхмийетке ийе. Соңғы ўақытлары және бир дәуір өз алдына ажыралып турады – XX әсирдің ақыры ХХІ әсирдің баслары.

Бул дәуір тилдің еркинлиги, ондағы өзгерислердің кескин тезлиги менен характерленеди, себеби, тил жәмийеттеги болып атырған сиясий шынлықты сәулендиреди, оның менен бирге қосылып сол жәмийеттиң қәлиплесіуінде хәм сол жәмийеттеги жаңаланыуларда бир ўақыттың өзінде қатнасып отырады. Дәслеп, аўызеки сөйлеу элементтеринің әдебий тилде кең қолланылыуы хәм оның жаргонласыуы дыққатты тартады. Мәселен, ғалаба хабар қуралларында бир қатар сөзлер ушырасады: *баратқан, дост, кансерви, машын, кампит, заўыт, кәлхоз, бригад, камандировки* хәм тағы басқалар.

Соңғы ўақытларда болса батыс халықлары турмыс-тәризинің тәсиринен өзлестирме сөзлердің үлкен ағымы кирип келди, атап айтқанда сиясий-экономикалық тарауда: *маркетинг, бәби-бокс, бренд, рейтинг, имидж, офис, пиар, аутсайдер, министр, депутат, премьер, спикер, саммит, грин-кард, холдинг, европарламент, дефолт, дилер, брифинг, пресс-секретарь* хәм тағы басқалар.

Жәмийетлик-сиясий лексиканы үйрениу процесінде айрықша дыққатты тартатуғын жағдай «жәмийетлик-сиясий лексика» хәм «жәмийетлик-сиясий терминология» түсиниклери ортасындағы айырмашылықты хәм шегараны анықлап алыу талап етиледі. Айырым авторлар жәмийетлик-сиясий лексика хәм жәмийетлик-сиясий терминология бирдей, тең түсиниклер деп есапласа, басқалары жәмийетлик-сиясий лексиканың терминологиялық хәм терминологиялық емес қатламы ортасында қатаң парк бар деген принципте турады, үшінши көз-қарастағылар жәмийетлик-сиясий терминологияны жәмийетлик-сиясий лексиканың бир бөлими сыпатында қарап, терминологиялық хәм терминологиялық емес қатламның жыйындысы деп есаплайды. Солай етип, лингвистика тараўында жәмийетлик-сиясий лексикаға бағышланған көплеген изертлеулердің бар екенлигин көриүимиз мүмкин. Жәмийетлик-сиясий лексиканың қәлиплесіу тарийхы көз-қарасынан рус тил билиминде изертлеушилерден: – В.В.Акуленко, Т.С.Коготкова, А.А.Алексеев, М.А.Кустарева, А.Н.Шиловского, Р.В.Сорокин, С.Г.Ильенко; жәмийетлик-сиясий лексиканың номинатив баянлау көз-қарасынан – И.Ф.Протченко, А.А.Бурячка, И.В.Холявко, Е.С.Якубовская, С.Г.Капралова; семантика хәм парадигмалық қатнасықлар көз-қарасынан жәмийетлик-сиясий лексика – С.Е.Бачаева, Л.А.Жданова, Л.П.Васильева, Т.Ф.Климушенко, Е.Е.Кругляк, А.Л.Голованевский, Т.П.Грачева, Г.А.Заварзина; Г.И.Галенко, Ф.С.Бацевич; жәмийетлик-сиясий лексиканы үйрениу көз-қарасынан – Г.Н.Дианова, И.Н.Шиманская, И.С.Гриценко, В.А.Лобков; жәмийетлик-сиясий лексиканың аудармасы көз-қарасынан – С.В.Трофимова, А.Г.Анисимова, В.Н.Крупнов, И.Я.Рецкер, Т.И.Гуськова, В.Г.Гак, Е.В.Давыдова хәм басқаларды атап өтиүимиз мүмкин. Шет еллик жәмийетлик-сиясий лексиканы изертлеушилерден – George Orwell, Paul Chilton, Andrew Gavin Marshall, Helmut Gruber, Roberta Kimmel, S.G.Obeng хәм басқаларды атап өтиүимиз орынлы.

Өзбек тил билиминде жәмийетлик-сиясий лексиканы изертлеушилерден – Р.Дониёров, А.Н.Усмонов, Н.Қосимов, Х.Палуанова, О.С.Ахмедов, Б.Д.Бекматов, Д.О. Ҳасанова [4] хәм басқаларды атап өтиүимиз

мүмкін. Қарақалпақ тил билиминде жәмийетлик-сиясий лексиканы изертлеушілерден – Е.Бердимуратов, Ш.Абдиназимов, З.Оразымбетова, Б.Юсупова, Қ.Бекберген, А.Нажимов хәм басқалар да көплеген алымларды атап өтсек болады. Рус тил билиминде жәмийетлик-сиясий лексиканы изертлеулердің ишинде ең дыққатқа ылайықлы деп И.Ф.Протченконың мийнетин көрсетуімізге болады. Илимпаз тилдің жәмийетлик-сиясий қатламын сөзлик қурамның жәмийетлик-сиясий турмыстағы, яғный атап айтқанда сиясий, социаллық-экономикалық, дүнъятануы-философиялық кубылыс хәм түсиниклердің атамаларын сәулелендиретуғын бир бөлими деп есаплайды

Жәмийетлик-сиясий лексика анық белгиленген шегараларына ийе болыуына қарамастан, инсан искерлигинің бир қатар басқа тарауларының атамалары менен, тийкарынан, жәмийетлик илимлер тарауындағы атамалар менен тиккелей байланыслы, мысалы: *тарийх, жәмийетлик илимлер, хұқық, философия, сиясий экономика*, сондай-ақ, *әдебият, мәденият, дипломатия, әскерий-қорғаныу хәм руўхый-ағартыушылық* [5.58] хәм басқалар. Айырым лингвистлердің көрсетуіинше, жоқарыдағы пикирлер функционаллық стильлер көз-қарасынан қарағанда еле де анықлықты талап етеди. Қосымша етип айтыуымыз керек, жәмийетлик-сиясий лексика хәкқында емес, ал илимий тексттен тысқарыда хәм тар шеңбердегі кәнигелер қолланылатығын жәмийетлик-сиясий терминология хәкқында гәп болып атыр [6]. И.В.Токареваның көрсетуіинше, жәмийетлик-сиясий лексика - сиясий-экономикалық формадағы өндирис қатнасықлары типіндегі сиясат хәм экономика мәселелери менен танысуы ушын қолланылатуғын улыўма сөзлик қурамның айрықша қатламы [7.135].

Жәмийетлик-сиясий лексика дегенде – инсан жәмийетинің сиясий, жәмийетлик хәм социаллық турмысын өзінде сәулелендиретуғын хәм ғалаба хабар қуралларында (жәмийетлик-сиясий) көбирек қолланылатуғын сөзлик қурамның идеологияға қатнаслы бир бөлегин түсинемиз. Булай тәрип беріу жәмийетлик-сиясий лексиканың тийкаргы, соның ишинде функционаллық қәсийетлерин өз ишине алады.

Жәмийетлик-сиясий лексика басқа лексика-семантикалық категориялар сыяқлы өзине тән өзгешелик хәм қәсийетлерге ийе. Ол жәмийетлик-сиясий турмыстың белгили бир дәуірлерге шекем социаллық әхмийетке ийе хәм актуал болып келген түсиниклер хәм хәдийселерди сәулелендиреди. Қарақалпақ тилинің сөзлик қурамында да жәмийетлик-сиясий лексика белгили орынды ийелейди, сондай-ақ, көлеми хәм қурамы жағынан үлкен әхмийетке ийе. Лексикалық бирликтің мәнилик қурамында келиуи оны жәмийетлик-сиясий лексика сыпатында қарауға хызмет ететуғын компонентлердің арасында изертлеушілер әдетте төмендегилерди көрсетеди: «сиясий», «социаллық», «хәкимиятқа байланыслылығы» хәм т.б. Бирақ, бир қатар изертлеушілердің пикиринше, бул пикир тек ғана жәмийетлик-сиясий лексиканың өзегин көрсетип береді. Соның менен бирге, олар жәмийетлик-сиясий лексиканың периферия қурамын анықлау жүдә қыйын екенлигин айтады, себеби «сиясий» хәм «социаллық» түсиниклеринің тәрийпи оғада қурамалы мәселе болып келеди. Усыған байланыслы периферияны анықлау әдетте тематикалық топарларды терең үйрениу арқалы әмелге асырылады. Солай етип, айырым изертлеушілер оның қурамына белгили бир тараудағы мәмлекеттиң сиясатын сәулелендируиши экономика, дипломатия хәм мәденият тарауларының лексикалық бирликлерин киргизеди.

Мәмлекеттиң сиясаты, өз гезегинде, жәмийеттиң социаллық турмысының барлық тараулары менен өз-ара байланыслы болып, инсан искерлигинің хәмме тарауларына тәсир етеди. Сиясий искерликтің күн сайын күшейип барыуы, жәмийеттиң түрли ўәкиллеринің мәмлекет машқалаларын додалауда хәм оған шешим табыуда, түрли мәмлекетлик ўазыйпаларды атқарыуға кеңнен тартыу шараятында жәмийетлик-сиясий лексика күнделикли қарым-қатнасқа кирип, заманағөй қарақалпақ тилинің лексикасынан жедел пайдаланылып жәмийетлик-сиясий лексиканың ажыралмас бир бөлегине айланып бармақта. Сондай-ақ, жәмийетлик-сиясий лексиканың ең әхмийетли өзине тән қәсийетлеринен бири, оның басым көпшилик бөлеги, жәмийетте болып атырған барлық хәдийселердің усы жәмийет ағзаларына түсиниклигинде хәм «адресанттың сиясий, идеологиялық позициясына қарай, бул лексика сөйлеуде өз көринисин табатуғын хәр қыйлы идеологиялық көз-қарастан баҳаланады». [8. 15]. Бул хәкқында Д.Э. Розенталь былай деп жазады: «басқа терминологиялық системалар менен салыстырғанда жәмийетлик-сиясий терминологияның өзгешеликтери» (жәмийетлик емес илимлер) көринеде [9. 26]. Демек, жәмийетлик-сиясий лексиканың және бир өзине тән өзгешелиги оның социаллық мазмундағы баҳасында. Жәмийетлик-сиясий лексиканың социаллық мазмундағы баҳасы, алдыңғы қатардағы журналистлер тәрепинен заманағөй ғалаба хабар қуралларында қолланылған көпшилик сиясий терминлердің жақсы қабыл етилиуінде, себеби бул терминлер халыққа түсиниликлиги менен айрықшаланып турады. Анализ етилген сөзлерди түсиниу оларға болған мүнәсибетти сәулелендиреди, яғный баҳа бериледи. Жәмийетлик-сиясий лексиканың қолланыу өриси – ғалаба хабар қураллары, сондай-ақ сыясатшылар хәм жәмийетлик ғайраткерлердің шығып сөйлеулері болып табылады. Тийкаргы жәмийетлик-сиясий түсиниклер болса, публицистиканың предметин қурайтатуғын баслы тийкаргы түсиниклер екенлиги усы орында мәлим болады. Жоқарыда атап өткенлеримизден жуўмақ шығарып айтатуғын болсақ, жәмийетлик-сиясий лексиканың қәсийетлерин билдиретуғын тийкағы белгилери: белгили бир ўақыт аралығында социаллық әхмийетке ийе хәм жедел додоланған жәмийетлик-сиясий турмыстағы концепциялар хәм хәдийселерди сәулелендиреди; басым көпшилик бөлеги жәмийеттегі хәдийселердің қатнасушыларына жақын хәм түсиникли; социаллық баҳалау мазмунына ийе; идеологияға байланыслы; ҒХҚ да хәм публицистикада кең қолланылады. Сондай-ақ, сиясаттағы өзгерислерге қарай, жәмийетлик-сиясий лексика жаңаланыулардың хәр бир басқышында тез-тезден өзгерислерге ушырап турады.

Жәмийетлик-сиясий лексика хәм терминология адамзаттың әмелий искерлиги хәм жәмийетлик қатнасықлардың нызамлылықларының ислеп шығылыуы нәтижесинде қәлиплести. Ол ғалаба хабар қуралларына хызмет ететуғын тилдің бир лексика-семантикалық системасына киреди. Ал, терминология

мәселесине келсек, ол жәмийетлик-сиясий лексиканың бир бөлими болып, бирақ жәмийетлик-сиясий лексика хәм жәмийетлик-сиясий терминология арасындағы шегара елге шекем анық емес. Бул ҳақындағы пикир таласлары илимпазлар арасында еле даўам етпекте.

ӘДБИЯТЛАР

1. Жданова Л.А. Общественно-политическая лексика: структура и динамика: автореф. ... канд. филол. наук. - М.: 1996.
2. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие. М.: 2006. - С.14.
3. Филкова П.Д. История русского литературного языка (середина XVIII – начало XX в.) [Электронный ресурс] / А.А.Градинарова, П.Д.Филкова. URL: <http://www.actalinguistica.com/docs/site/manual.pdf>.
4. Дониёров Р. Ўзбек тили техник терминологиясининг айрим масалалари. Филол. фан. док. ...дисс. – Тошкент, 1988; Усмонов А.Н. Ўзбек тилида термин ясовчи фаол аффикслар. – Тошкент, 1991 – Б. 79.; Қосимов Н. Функциональные особенности аффиксов в узбекской технической терминологии. Автореф. дисс. ...канд. филол. наук. – Тошкент, 1979 – 46 с.; Палуанова Х.Д. Инглиз, ўзбек, рус ва қорақалпоқ тилларида экологик терминларнинг деривацион-семантик принциплари. Филол. фан. док. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2016. – Б. 149.; Аҳмедов О.С. Инглиз ва ўзбек тилларида солиқ-божхона терминларининг лингвистик таҳлили ва таржима муаммолари. Филол. фан. док. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2016. – Б. 238.; Ҳасанова Д.О. Арабча луғавий ўзлашмаларнинг ўзбек тили номинатив ва дериватив тизимидаги ўрни. Филол. фан. ном. ...дис.автор. – Тошкент, 2011. – Б. 10.
5. Протченко И.Ф. Русский язык: проблемы изучения и развития. М., 1984. – С. 58.
6. Дешериев Ю.Д. Влияние социальных факторов на функционирование и развитие языка [Электронный ресурс] / Ю.Д.Дешериев, М.В.Панов, Э.Г.Туманян и др. М., 1988. URL: http://is.muni.cz/th/108957/ff_r/PhDr.pdf.
7. Токарева И.В. Аспекты терминологизации немецких лексических заимствований (сущность дефиниции терминопонятия «общественно-политическая лексика») // Актуальные вопросы филологических наук: материалы междунар. заоч. науч. конф. (Чита, нояб. 2011 г.). Чита, 2011. – С. 135.
8. Солтаханов И.Э. Становление и развитие общественно-политической лексики в нахских литературных языках: автореф. ... канд. фил. наук. - М.: 2009. – С. 15.
9. Розенталь Д.Э. Язык и стиль средств массовой информации и пропаганды. - М.: 1980. – С. 26.

Резюме: В статье рассматривается общественно-политическая лексика на современном этапе, описываются периоды ее становления в истории русского языка, исследуются ее особенности и структурные компоненты, прослеживается связь общественно-политической лексики и общественно-политической терминологии. На материале СМИ выявлены некоторые особенности данного пласта лексики.

Таяныш сөзлер: *жәмийетлик-сиясий лексика, жәмийетлик-сиясий терминология, идеология, сиясий тил, публицистика, галаба хабар қураллары.*

JORJ ELIOT ASARLARIDA AYOL MUAMMOSI ELIOTSHUNOSLAR TALQINIDA

Muxammedova X. E.

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Asli ismi Meri Evans bo'lgan Jorj Eliot (1819-1880) viktorian asrining mashhur adibalaridan biri xisoblanadi. Uning ijodini o'rgangan eliotshunoslar qolaversa tanqidchilar uni “voice of century- asr ovozi” deb e'tirof etishadi. Jorj Eliot ijodini o'rganishlar zaminida adiba nisbatan turli xil qarash va yondashishlar mavjud. Opa-singil Brontelar kabi Jorj Eliot ijodi am tanqidchi va adabiyotshunoslar tomoidan qizg'in muxokama qilingan. Ingliz tanqidchi va adabiyotshunosi Jorj Levin dastlab adiba taxallusli ijodkor deb atalganiga to'xtaladi va uning ovozi o'z davrida asr ovozi bo'lganligiga e'tibor qaratadi [16, 40]. Shu bilan birga uning asarlari viktorian davr yo'zuvchilaribilan ayrim o'xshashliklar mavjud bo'lganligini ijobiy baxolaydi. Tanqidchi F.Lewis 1948 yilda yozgan “Buyuk an'analar” asarida Jorj Eliot va uning ijodida davr an'analari “provincial life-qishloq hayoti” misolida ochib berilganligini ta'kidlaydi. Jorj Eliot ijodini o'rgangan tadqiqotchilarni biz bir necha guruhga ajratib tahlil qilishni ma'qul ko'rdik. Birinchi guruh tadqiqotchilar adibaning ijodini avtobiografiyasi bilan uyg'unlikda ochib berishdi. Jumladan R.Bodenxaymer, V.Dodd, M.Larski, R.Ruby, J.Uglov, R.Ashton, H.Lewis, K.Xyus kabilar uning ijodini keng talqin etishga harakat qilishdi [4, 9, 17, 21, 25, 2, 18, 11]. Ikkinchi guruh tadqiqotchilar jumladan Byat A, Hayt J, Harris M, Pinney T kabilar esa adibaning yozgan xatlari va essay-insholari qolaversa adiba faoliyat yuritgan jurnallariga to'xtalishdi[5, 12, 13, 19]. Uchinchi guruh tadqiqotchilarini biz Jorj Eliot va adabiy tanqid deb baholashni ma'qul ko'rdik. Endilikda tadqiqotchilar uchun adibaning biografiyasi hamda uning xatlari, insholaridan ko'ra Jorj Eliotga ijodiga bildirilgan adabiy tanqid va davr muhitini baholash muhim ahamiyat kasb etdi. Adabiy tanqidlar asosan adibaning ijob namunalariidan bo'lgan “Flosdagi tegirmon”, “Middlemarch”, “Daniel Deronda”, “Diniy hayotdan lavhlar”, “Feliks Holt, the Radical” kabi asarlariga bildirildi. Kerol D, Hardi B, Stuart H, Pengalo K, Osten Z, Kottam D, Hant L kabilar Jorj Eliot asarlarini nafaqat viktorian davr nuqtai nazaridan balki adiba asarlari roman talablariga javob bera oladimi yoki yo'q degan savolga ham atroflicha e'tibor qaratishdi [7, 14, 22, 20, 1, 8, 15]. Biz bu ro'yxatni davom ettirishimiz ham mumkin sababi adiba xaqida yo'zilgan asarlar juda kata hajmni tashkil etgani uchn asosiylarini keltirib o'tishni ma'qul ko'rdik. Asr ovozi sifatida e'tirof etilgan Jorj Eliotni har tomonlama o'rganishga harakat bo'lsada u ko'proq o'z davrida tanqidlarga uchradi. U yaratgan obrazlar ayniqsa ayollar obrazida nuqsonlar mavjud deb topildi. Uchinchi guruh tanqidchilarining fikricha viktorian romanda ayollar birinchi darajada tasvirlanmasligi kerak edi. Chunki aynan adiba ijob qilgan davrda